

Семібратова Я. Г.

*аспірант кафедри інформаційних систем в економіці
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Іванченко Г. Ф.

*кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри інформаційних систем в економіці
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Semibratova Y. H.

*Graduate Student of Economics Information Systems Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Ivanchenko G. F.

*Candidate of Technical Sciences,
Professor of Economics Information Systems Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

МЕТОДИ ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

METHODS OF EVALUATION THE UKRAINIAN SHADOW ECONOMY

Анотація. У роботі дається огляд застосовуваних методів оцінки тіньової економіки, відзначаються їх основні переваги та недоліки. Найбільшого поширення серед методів оцінки тіньової економічної діяльності на макrorівні отримали статистичні методи специфічних індикаторів, особливо такі, як метод фізичних витрат ресурсів, метод порівняння доходів і витрат, метод валютного попиту. Наведено результати оцінки тіньової економіки в Україні при використанні цих методів.

Ключові слова: тіньова економіка, методи оцінювання, динаміка, макrorівень, мікрорівень, Україна.

Вступ та постановка проблеми. Моделювання тіньової економіки (ТЕ) як на мікро-, так і на макrorівні набуло широкого поширення серед зарубіжних дослідників, хоча останнім часом усе частіше з'являються роботи і вітчизняних авторів. Для цього напряму дослідження характерні великі відмінності в підходах і унікальності розроблюваних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тіньову економіку вивчали Е. Фейг, А. Блейдс, Б. Фрей і Х. Век-Ханнеман, Д. Гершуні, К. Бадельт, Л. Норман, А. Ділнот і К. Морріс, М. О'Хиггінс та ін. У цілому тіньову економіку досліджували у своїх працях такі відомі вітчизняні вчені: В.І. Антипов, В.Д. Базилевич, О.І. Барановський, З.С. Варналій, С.Й. Кравчук, Ю.А. Комисарчук, І.І. Мазур, В.М. Попович, С.П. Позняков, В.А. Предборський; російські науковці: Л. Абалкін, І. Клямкін, Т. Корягіна, А. Крилов, В. Куликова, Л. Тимофєєв, М. Єгоров; закордонні вчені: Р. Бекер, Г. Гросман, П. Гутман, Б. Даллаго, А. Ділтон, М. Джонстон, В. Патрізі, С. Роттенберг, Е. Фейг, А. Френз, Ф. Шнайдер та ін. Серед зазначених науковців саме вивчення методів оцінювання обсягів тіньової економіки ґрунтовно займалися В.І. Антипов, З.С. Варналій, В.М. Попович, В.А. Предборський, Т. Корягіна, П. Гутман. Державна статистична служба періодично здійснює оцінювання обсягів тіньової економіки, однак ці оцінювання не стали всеосяжними і регулярними.

Метою даної роботи є проведення дослідження на основі викладеного матеріалу методів оцінки ТЕ та обґрунтування причин виникнення та умов її існування.

Результати дослідження. Проблеми оцінки масштабів тіньової економіки в даний час приділяється багато уваги

в зарубіжній і українській науковій літературі, оскільки вона присутня у всіх країнах тією чи іншою мірою. Залежно від розв'язуваних завдань і цілей дослідження використовуються різні поняття тіньової економіки, підходи і методи її оцінки. З метою аналізу методів і оцінок рівня тіньової економіки використовується більш широке її визначення, відповідно до якого тіньова економіка включає економічні дії з отриманням від них доходу, здійснювані в обхід державного регулювання, оподаткування або спостереження [1]. Вона включає неофіційний дохід від виробництва законних товарів і послуг або від грошово-кредитних операцій, або угод бартеру і охоплює всі економічні дії, які обклалися б податком, якби вони були відомі державним (податковим) органам. Отже, тіньова економіка включає приховане виробництво, приховані доходи і приховані від статистики витрати на кінцеве споживання і накопичення. Виробництво є вихідним параметром в оцінці тіньової економіки. Це поняття тіньової економіки найкраще відповідає поставленому завданню аналізу методів оцінки тіньової економічної діяльності на макrorівні й оцінці її рівня в Україні.

Оцінка тіньової економічної діяльності виконується різними методами в залежності від розв'язуваних завдань у процесі дослідження даного явища (фундаментальний теоретичний аналіз, статистична оцінка, оптимізація соціально-економічної політики, вдосконалення правоохоронної діяльності, забезпечення економічної безпеки). Універсального методу поки не винайдено.

Тіньова економіка за своєю структурою включає формальне виробництво товарів, послуг і діяльність перерозподільного характеру. Не всі тіньові економічні дії під-

даються вимірюванню та оцінці, що пояснюється самим характером тіньової економіки. Тому для вимірювання її масштабів використовуються різні методи, які можна умовно об'єднати у дві групи: мікрометоди (прямі) та макрометоди (непрямі) (рис. 1).

Методи відкритої перевірки використовуються спеціально створеними контролюючими органами. Вони виявляють і припиняють порушення податкового, митного, валютного, банківського, антимонопольного законодавства, правил торгівлі, санітарних норм, пожежної безпеки тощо. Результати таких перевірок можуть бути використані в обліково-статистичних цілях.

Спеціальні методи економіко-правового аналізу використовуються для виявлення зусиллями досвідчених економістів і бухгалтерів слідів причин і умов економічних злочинів. Ці методи можна об'єднати в три групи:

1) бухгалтерські – аналіз балансу, рахунків, подвійних записів; оцінка і калькуляція, інвентаризація і документація;

2) документальні – ретроспективний аналіз факторів господарської діяльності, що виявляються у вигляді специфічних документальних невідповідностей;

3) економічні – аналіз взаємозв'язку економічних показників.

Статистичні методи засновані на методології системи національних рахунків (СНР). Вони найбільш застосовні в цілях дослідження тіньової економічної діяльності на макрорівні для оцінки прихованого виробництва легальних товарів і послуг. Оскільки при оцінці тіньової економіки практично неможливо використовувати тра-

диційні статистичні методи (збір додаткової інформації, проведення додаткових обстежень), то її замінюють розрахунковими або визначають на основі непрямих даних, або виходячи з апріорних гіпотез. Виробництво неврахованої продукції виявляється балансовим методом, який полягає у зіставленні даних із різних джерел інформації.

Відповідно до цієї методології, усі прояви тіньової економіки поділяються на дві групи: 1) продуктивні види діяльності, результати яких ураховуються у складі ВВП; 2) злочини проти особи та майна, що не включаються до складу ВВП і фіксуються на спеціальному рахунку для зменшення статистичних похибок.

Перевагою даних методів є можливість кількісної оцінки прихованої частини продуктивної економічної діяльності. Вони можуть бути використані для виявлення продуктивних секторів тіньової економіки, оцінки їх масштабів, для формування економічної та правової політики. До основних їх недоліків відноситься неможливість дати кількісну оцінку кримінальної діяльності. У випадках перерозподілу, що не приводить до зміни загального обсягу ВВП, упущеної вигоди економіки або окремих суб'єктів, вона враховується тільки в рамках її впливу на виробництво і реалізацію продукції.

У країнах із ринковою економікою для оцінки параметрів тіньової економічної діяльності застосовуються такі обліково-статистичні методи: специфічних індикаторів, м'якого моделювання, структурний та експертний [2].

Методи специфічних індикаторів пов'язані з використанням показника, що відображає рівень економічної діяльності, отриманого прямим або непрямим способом.

Рис. 1. Методи виявлення та оцінки параметрів тіньової економіки

Методи м'якого моделювання спрямовані на розрахунок відносних обсягів тіньової економіки через виділення сукупності факторів, що її визначають. На відміну від методів специфічних індикаторів, призначених для оцінки розміру і динаміки тіньової економіки по одному індикатору, метод м'якого моделювання враховує різні фактори, що ведуть до формування і зростання тіньової економіки, а також зміну тіньової економіки в часі. Це є важливим, оскільки вплив тіньової економіки виявляється одночасно на виробництві, трудовому і грошовому ринках.

Структурний метод заснований на використанні інформації про масштаби тіньової економіки в різних галузях виробництва.

Експертний метод спирається на інтуїцію і досвід кваліфікованих фахівців, які визначають ступінь достовірності даних, взаємозв'язку і відносини, що важко піддаються кількісному опису. Подібним чином оцінюється латентність економічних злочинів.

Оцінити окремі аспекти тіньової економічної діяльності іноді допомагає вивчення вторинних джерел інформації, таких як матеріали преси, судових розглядів та ін.

Прямі методи передбачають використання спеціальних обстежень, опитувань або податкових аудиторських перевірок та інших відповідних методів для виявлення розбіжностей між доходами і витратами і для характеристики окремих аспектів тіньової діяльності по групах платників податків.

Вибіркові обстеження при оцінці тіньової економіки використовуються в багатьох країнах. Наприклад, описуються результати таких обстежень, проведених у Норвегії [3, с. 21–38; 4, с. 209–231], Данії [5]. До незручностей цих методів належать недоліки всіх опитувань. Наприклад, середня точність і результати дуже залежать від готовності респондента співпрацювати, важко оцінити кількість незадекларованої роботи з прямого анкетного опитування, більшість респондентів соромиться визнати шахрайську поведінку, відповіді мають сумнівну надійність, яка заважає визначити реальну оцінку (у вартісному вираженні), що витікає із незадекларованої роботи. Головна перевага цих методів – у детальній інформації про структуру тіньової економіки, але результати таких опитувань дуже чутливі до способу їх проведення.

Оцінки тіньової економіки можуть також базуватися на невідповідності між доходом, оголошеним для податкових цілей, і тим, який розрахований при вибіркових перевірках. Особливо ефективні в такому випадку фінансові аудиторські перевірки. Оскільки ці перевірки призначені для вимірювання кількості неоголошеного податкового доходу, вони можуть також використовуватися для обчислення тіньової економіки. Однак тут існує чимало труднощів. Використання відповідних податкових даних еквівалентно використанню вибірки населення. Вибірка платників податків для податкового аудиту заснована на поданих податкових відомостях, які вказують деяку ймовірність податкового шахрайства, тому така вибірка не є випадковою з усього населення, і оцінки тіньової діяльності, засновані на вибірці, недостатньо точні. Крім того, оцінки, отримані в результаті податкових ревізій, відображають лише частину доходу тіньової економіки.

Наступною незручністю цих двох методів (опитування і податкова ревізія) є неможливість охопити всі тіньові дії, вони не дають змогу встановити оцінку розвитку та зростання тіньової економіки за більш тривалий період часу. Проте вони мають значну перевагу в тому, що дають змогу забезпечувати детальну інформацію про тіньові економічні дії, структуру та склад тих, хто працює в тіньовій економіці.

Непрямі методи застосовуються при неможливості безпосередньої прямої фіксації досліджуваних параметрів. Вони засновані на інформації офіційної статистики, даних фінансових і податкових органів. Непрямі методи є, головним чином, макроекономічними і використовують різні індикатори, які містять інформацію про розвиток тіньової економіки (у часі). У непрямих методах порівнюються два і більше джерел інформації, які містять дані про одні й ті самі економічні показники, або використовуються різні методи для отримання даних з одних і тих же джерел.

Серед непрямих методів можна виділити методи порівняння доходів і витрат, ресурсні, монетарні методи (валютного попиту), італійський метод (трудоий), транзактний (операційний), по товарним потокам, а також різні їх модифікації.

Метод порівняння доходів і витрат використовує розбіжності між статистикою доходів і витрат. У системі національних рахунків розмір доходу повинен бути дорівнювати розміру витрат. Таким чином, якщо доступна незалежна оцінка витрат національних рахунків, то різниця між розміром витрат і розміром доходу може використовуватися як індикатор ступеня тіньової економіки. Цей метод застосовувався в Австрії [6, с. 1–6], Великобританії [7, с. 81–87], Німеччині [8, с. 191–215], США [9].

Однак оскільки в системі національних рахунків прагнуть мінімізувати цю розбіжність, то початкова розбіжність, або первинна оцінка, є більш точною, ніж опублікована розбіжність, і може використовуватися як оцінка тіньової економіки. Якби всі компоненти витрат були виміряні без помилки, то цей підхід дійсно привів би до гарної оцінки масштабу тіньової економіки. На жаль, розбіжність відображає всі упущення і помилки в системі національних рахунків як і діяльність тіньової економіки, тому ці оцінки можуть бути сумнівно надійні.

Метод технологічних витрат. При використанні цього методу застосовуються непрямі дані для розрахунку реального валового внутрішнього продукту. Найчастіше для цієї мети використовується витрата електроенергії, з них найбільш відомі методи Кауфмана-Каліберди і Лакò.

Д. Кауфман і А. Каліберда [10, с. 81–120], вимірюючи загальну (формальну і приховану) економічну діяльність в економіці, допускають, що споживання електроенергії є найкращим фізичним індикатором повної (формальної і прихованої) економічної діяльності. Загальна економічна діяльність та споживання електроенергії вивчалися по всьому світу для перевірки незмінності еластичності електроенергії до ВВП (зазвичай близько 1). Це означає, що зростання повного споживання електроенергії є індикатором зростання загального (офіційного і неофіційного) ВВП. Віднімаючи із загальної оцінки офіційний ВВП, Д. Кауфман і А. Каліберда отримували оцінку неофіційного ВВП.

Відповідно до методу Лакò, передбачається, що частина тіньової економіки пов'язана зі споживанням електроенергії в домашніх господарствах, яке включає так зване домашнє виробництво, самостійну діяльність та інше не зареєстроване виробництво і послуги. Далі передбачається, що в країнах, де частина тіньової економіки, пов'язаної з домашнім споживанням електроенергії, висока, інша частина прихованої економіки також буде висока. Крім того, в кожній країні частина домашнього вжитку електроенергії використовується в тіньовій економіці [11, с. 117–149].

Методи фізичних витрат дуже прості і привабливі, але вони мають низку недоліків: не всі дії тіньової економіки вимагають значних витрат електроенергії (напри-

клад, особисті послуги), крім того, можуть використовуватися й інші джерела енергії (газ, нафта, вугілля, і т. д.), тому, застосовуючи як індикатор електроенергію, охоплюється лише частина тіньової економіки; у результаті науково-технічного прогресу використання електроенергії стає більш ефективним як у формальному, так і в тіньовому секторі економіки; можливі значні відмінності або зміни в еластичності «електроенергія/ВВП» по країнах і в часі.

Метод оцінки за показником зайнятості (італійський метод). У даному методі основний акцент робиться на обстеженні витрат робочої сили. На підставі випадкової вибірки обстежуються домогосподарства. Шляхом опитувань виявляється кількість годин, відпрацьованих респондентами в тій чи іншій галузі. Перевагою даного методу є той факт, що респондентів не питають про доходи й їм немає сенсу приховувати або спотворювати інформацію про відпрацьований робочий час. На підставі вибіркового даних здобувають середній відпрацьований час, що зіставляється з офіційними даними. Італійський метод дає найкращі результати при відносно низькій мобільності населення. Існує кілька різновидів італійського методу, що дають схожі результати [2].

Монетарний метод (метод валютного попиту) заснований на тому, що в тіньовій економіці при здійсненні операцій перевага віддається готівці. Класичний метод аналізу попиту на гроші заснований на припущенні, що тіньові (приховані) транзакції здійснюються за допомогою готівки з метою відходу з-під контролю регулюючих органів. Посилення податкового навантаження на бізнес збільшує розмір тіньового сектора економіки і, як наслідок, співвідношення готівки до депозитів. Частка тіньової економіки розраховується в припущенні постійної швидкості обігу грошей в офіційному і тіньовому секторах економіки [2].

Метод валютного попиту вперше використав Ф. Каган, який вираховував кореляцію валютного попиту і податкового тиску як одну з причин тіньової економіки США в 1919–1955 рр. [12, с. 302–328]. Цей метод застосовували і розвивали також Р. Гутманн [13, с. 24–27] (без статистичних розрахунків) і В. Танзи, який економетрично оцінив функцію валютного попиту для США за 1929–1980 рр. [14, с. 427–453]. Підхід В. Танзи передбачає, що тіньові (або приховані) угоди робилися у формі готівкових платежів, щоб не залишати помітних слідів для влади, тому збільшення розміру тіньової економіки збільшить попит на готівкову валюту. Щоб виключити природний додатковий попит на валюту, в рівнянні включається фактор часу. Контролюються також звичайні можливі фактори: розвиток доходу, звичка оплати, процентні ставки і т. д. Додатково до рівняння включаються такі змінні, як прямий і непрямий податковий тягар, урядове регулювання і складність податкової системи, які прийняті як головні чинники, що змушують людей працювати в тіньовій економіці. Наразі існують різні варіанти використання даної ідеї.

До результатів, які отримані при використанні монетарного методу, все ж слід ставитися з обережністю, так як покладені в його основу передумови піддаються аргументованій критиці.

Однак дослідження Г. Кірчгаснер і Ф. Шнайдера в європейських країнах при використанні методу попиту валюти дають змогу зробити висновок, що результати оцінки для Німеччини, Данії, Норвегії та Швеції досить достовірні [15, с. 197–214; 16, с. 378–405; 17, с. 643–668].

Метод товарних потоків полягає в побудові специфічної балансової моделі та виявленні слабких місць у

наявній інформаційній базі. Для окремих найважливіших продуктів і товарних груп будується товарний потік, тобто рух вартості від виробництва до використання (споживання). Використання такого підходу дає змогу дати кількісну характеристику зовнішньоекономічного посередництва, у тому числі масштабів «човникового» бізнесу в Україні.

З усіх перерахованих методів найбільшого поширення при оцінці тіньової економічної діяльності на макrorівні отримали статистичні методи специфічних індикаторів, особливо метод фізичних витрат ресурсів, метод порівняння доходів і витрат, метод валютного попиту, в яких використовується офіційна статистична інформація. Вони можуть бути застосовні для оцінки динаміки тіньової економіки в окремо взятій країні. Розглянемо результати оцінки тіньової економіки в Україні (2010–2015 рр.) при використанні цих методів.

Метод фізичних витрат, заснований на споживанні електроенергії, успішно використовується в країнах з усталеною економікою, для української практики в даний час виявляється непридатним. Це пов'язано з тим, що в економіці радянського періоду при низькій вартості електроенергії електроємність продукції була необґрунтовано висока. З переходом до ринкових відносин господарювання одночасно з ростом тіньової економіки знижувалася електроємність продукції, причому швидшими темпами. До цього слід додати, що з 2000 р. темпи динаміки в будівництві, роздрібній торгівлі та сфері послуг, які споживають відносно меншу кількість електроенергії, були вищі за темпи динаміки в промисловості. Досліджуючи дані динаміки ВВП і промислового виробництва Світового банку [18], можна зробити висновки, що темпи динаміки ВВП і промислового виробництва перевищують темпи динаміки споживання електроенергії.

Відповідно до *методу валютного попиту*, передбачається, що зростання тіньової економіки веде до збільшення співвідношення готівки до депозитів.

За даними Державного комітету статистики [19], коефіцієнт готівки в Україні практично всі роки знижувався, тобто знижувалася частка готівки в сумарному обсязі готівки в обігу і безготівкових коштів. Цьому існує багато причин, у т. ч. уведення пластикових карт на підприємствах і безготівкових розрахунків із працівниками підприємств і в роздрібній торгівлі.

Метод порівняння доходів і витрат використовується статистичними органами для виявлення прихованої оплати праці. Основною причиною існування прихованої оплати праці є прагнення роботодавців до ухилення від податків до бюджетів і платежів в єдиний соціальний податок. Це дає змогу збільшити заробітну плату працівникам і знизити собівартість продукції, що робить її більш конкурентоспроможною на ринку. Відповідно до методології СНР, прихована оплата праці найманих працівників визначається балансовим методом як різниця між сумарними витратами на всі потреби домашніх господарств, включаючи приріст їх фінансових активів, і формально зареєстрованими доходами.

За даними Держкомстату, частка прихованої оплати праці в середньому по роках аналізованого періоду становила 24% від оплати праці найманих працівників, останнє п'ятиріччя близько чверті доходів населення отримує в обхід оподаткування, і ця частка продовжує зростати. Але, з іншого боку, збільшення частки прихованої оплати праці може бути пов'язано зі збільшенням обсягу заробітної плати, одержуваної у формальному секторі економіки, але видається різними способами без сплати податків. Це вимагає подальшого аналізу й уточнення.

Висновки. Узагальнюючи сказане, можна констатувати, що різноманіття застосовуваних методів свідчить про відсутність єдиної найбільш точної методики кількісної оцінки параметрів тіньової економічної діяльності, придатної для різних країн і тимчасових періодів. Різні методи дають неоднакову оцінку тіньової економіки, як правило, прямі методи – занижену, а непрямі методи, методи прихованих змінних, м'якого моделювання, струк-

турний метод – завишену. Кожен із методів має свої переваги і недоліки, свої області застосування.

Використання різних методів при оцінці тіньової економіки в Україні також дає неоднакові результати. Отримання більш об'єктивної оцінки тіньової економічної діяльності можливо при її комплексній оцінці з використанням різних методів, при побудові економетричних моделей, що включають сукупність різноманітних факторів.

Список використаних джерел:

1. Del'Anno R. Estimating the shadow economy in Italy: A structural equation approach // Discussion Paper. Department of Economics and Statistics, University of Salerno, 2003.
2. Schneider F. Shadow Economies of 145 Countries all over the World: Estimation Results over the Period 1999 to 2003. – August 2006.
3. Isachsen A.J., Strom S. The size and growth of the hidden economy in Norway // Review of Income and Wealth. – 1985, 31/1. – P. 21–38.
4. Isachsen A.J., Klovland J., Strom S. The hidden economy in Norway, in: Tanzi Vito (ed.): The underground economy in the United States and Abroad. Heath, Lexington, 1982. – P. 209–231.
5. Mogensen G.V.; Kvist H.K., Körmendi E., Pedersen S. The shadow economy in Denmark 1994: Measurement and results // Study. 1995, no. 3, Copenhagen: The Rockwool Foundation Research Unit.
6. Franz A. Wiegroßtidie "schwarze" Wirtschaft? // Mitteilungsblatt der Österreichischen Statistischen Gesellschaft. – 1983, 49/1. – P. 1–6.
7. MacAfee K.A. Glimpse of the hidden economy in the national accounts // Economic Trends. – 1980, 136. – P. 81–87.
8. Petersen H.-G. Size of the public sector, economic growth and the informal economy: Development trend in the Federal Republic of Germany // Review of Income and Wealth. – 1982, 28/2. – P. 191–215.
9. Park T. Reconciliation between personal income and taxable income, pp. 1947–77, mimeo, Washington D.C.: Bureau of Economic Analysis. – 1979.
10. Kaufmann D., Kaliberda A. Integrating the unofficial economy into the dynamics of postsocialist economies: A framework of analyses and evidence, in: B. Kaminski (ed.), Economic Transition in Russia and the New States of Eurasia. – London: M.E. Sharpe, 1996. – P. 81–120.
11. Lackó M. Hidden Economy – An unknown quantity: Comparative analysis of hidden economics in transition countries 1989–95 // Economics of Transition. – 2000, 8/1. – P. 117–149.
12. Cagan P. The demand for currency relative to the total money supply // Journal of Political Economy, 66:3. 1958. – P. 302–328.
13. Gutmann P.M. The subterranean economy // Financial Analysts Journal. – 1977, 34:1. – P. 24–27.
14. Tanzi V. The underground economy in the United States: Estimates and implications. – Banca Nazionale del Lavoro, 1980, 135:4. – P. 427–453.
15. Kirchaessner G. Size and development of the West German shadow economy, 1955–1980 // Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. – 1983, 139/2. – P. 197–214.
16. Kirchaessner G. Verfahren zur Erfassung des in der Schattenwirtschaft erarbeiteten Sozialprodukts // Allgemeines Statistisches Archiv. – 1984, 68/4. – P. 378–405.
17. Schneider F. Estimating the size of the Danish shadow economy using the currency demand approach: An attempt // The Scandinavian Journal of Economics. – 1986, 88/4. – P. 643–668.
18. The World Bank [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – 2016. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/>
19. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Аннотация. В работе дан обзор применяемых методов оценки теневой экономики, определены их основные преимущества и недостатки. Наибольшее распространение среди методов оценки теневой экономической деятельности на макроуровне получили статистические методы специфических индикаторов, особенно метод физических затрат ресурсов, метод сравнения доходов и расходов, метод валютного спроса. Приведены результаты оценки теневой экономики в Украине при использовании этих методов.

Ключевые слова: теневая экономика, методы оценки, динамика, макроуровень, микроуровень, Украина.

Summary. The paper provides an overview of the methods shadow economy estimates are determined their main advantages and disadvantages. The most common methods of estimation of shadow economy at the macro level statistical methods were specific indicators, particularly such as the method of natural resource costs, method of comparing income and expenses, currency demand method. The results of the evaluation of the shadow economy in Ukraine using these methods.

Key words: shadow economy, evaluation methods, dynamics, macro, micro, Ukraine.